ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
EKT
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

The Greek Review of Social Research

Vol 30 (1977)

30-31 Β'-Γ'

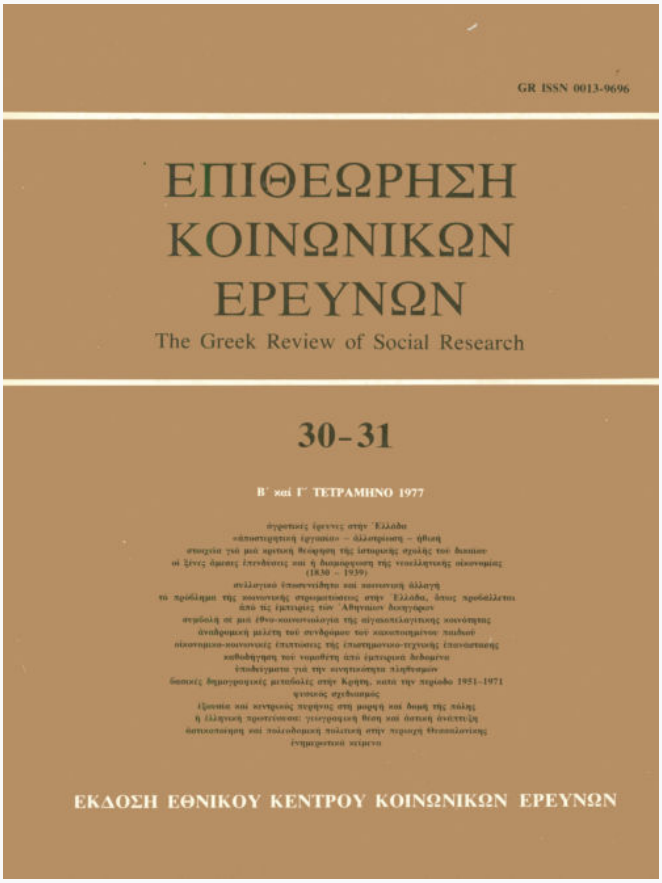

Εξουσία και κεντρικός πυρήνας στη μορφή και δομή της πόλης

Νίκος Πολυδωρίδης

doi: 10.12681/grsr.198

Copyright © 1977, Νίκος Πολυδωρίδης

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0.

To cite this article:

Πολυδωρίδης Ν. (1977). Εξουσία και κεντρικός πυρήνας στη μορφή και δομή της πόλης. *The Greek Review of Social Research*, *30*, 336–343. https://doi.org/10.12681/grsr.198

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 12/10/2026 06:18:47

ἐξουσία καί κεντρικός πυρήνας στή μορφή καί δομή τῆς πόλης

τοῦ
Νίκου Πολυδωρίδη

Ph. D. Πολεοδομίας–Χωροταξίας

Ἡ πόλη ἀποτελεῖ πρωτογενῆ μορφή κοινωνικῆς ὀργάνωσης *στό* χῶρο, καί *τοῦ* χώρου. Τά δυό θεμελιακά στοιχεῖα πού τή συνθέτουν εἶναι ἕνα πλέγμα *κοινωνικῶν σχέσεων* καί ἕνα σύμπλεγμα *δομῶν στό χῶρο*. Οἱ κοινωνικές σχέσεις στήν πόλη ἐκφράζονται μέσα ἀπό πολύπλοκες διαδικασίες ἀλληλεπίδρασης, στίς πολιτικές καί οἰκονομικοκοινωνικές σφαῖρες τῆς ὀργανωμένης ἀνθρώπινης κοινότητας. Οἱ διαδικασίες αὐτές ἐκτυλίσσονται σέ συγκεκριμένο περιβάλλον, πού ὀργανώνουν καί ἐκμεταλλεύονται. *Ἡ πόλη εἶναι ταυτόχρονα τρόπος ὀργανωμένης κοινωνικῆς ζωῆς καί κτιστό περιβάλλον.*

Γενικό χαρακτηριστικό στή δομή τῆς πόλης εἶναι ἡ *διαφοροποίηση* στήν κατανομή τῶν στοιχείων της στόν ἀστικό χῶρο. Κάθε περιοχή τῆς πόλης παρουσιάζει ἕνα διαφορετικό πλέγμα δραστηριοτήτων. Ἡ ἔνταση τῶν ροῶν ἀνάμεσα στίς ἐπί μέρους περιοχές ποικίλλει σέ μεγάλο βαθμό. Πυκνότητα, ὄγκος, «ὑφή» καί «χαρακτήρας» («texture» καί «grain»), εἶναι κι αὐτά ἔντονα διαφοροποιημένα ἀπό περιοχή σέ περιοχή.

Ἡ διαφοροποίηση αὐτή στή δομή τοῦ ἀστικοῦ χώρου δέν μοιάζει νά εἶναι τυχαῖο φαινόμενο. Ἀντίθετα, μιά ἐσωτερική λογική φαίνεται νά ἀκολουθεῖται, πού παίρνει τή μορφή περισσότερο ἢ λιγότερο ξεκάθαρης *σύγκλισης*. Δραστηριότητες, ροές, ἀξίες γῆς, πυκνότητες καί ἄλλα χαρακτηριστικά τοῦ δομημένου ἀστικοῦ χώρου συνήθως κατανέμονται στήν πόλη μέ τή μορφή κυρτῆς καμπύλης: κάποιο σημεῖο τοῦ χώρου παρουσιάζει ἔξαρση καί μέγιστες τιμές τῆς ὑπόψη μεταβλητῆς, καί ἀπό κεῖ καί πέρα οἱ τιμές μειώνονται ὅσο ἡ ἀπόσταση ἀπό τό σημεῖο αὐτό μεγαλώνει.

Ἡ μορφή αὐτή κατανομῆς φαινομένων στό χῶρο τῆς πόλης, δέν ἀποτελεῖ φυσικά γενικό νόμο τῆς ἀστικῆς δομῆς, ἐφαρμόσιμο σέ ὅλα τά στοιχεῖα της, σέ ὅλους τούς τόπους καί χρόνους. Μᾶλλον ἀποτελεῖ γενικευμένη ἁπλή ἐμπειρική παρατήρηση. Ἡ σημασία της ὅμως ἔγκειται ἀλλοῦ: στό ὅτι τέτοιες καμπύλες κατανομῆς στοιχείων τοῦ χώρου *τείνουν νά ἀλληλοεπικαλύπτονται*. Ἡ τάση αὐτή τῶν δομικῶν στοιχείων τοῦ ἀστικοῦ χώρου νά συγκλίνουν πρός μιά συγκεκριμένη περιοχή ἤ σημεῖο, ὁρίζεται σάν τό χαρακτηριστικό φαινόμενο τῆς *κεντρικότητας: κεντρικότητα εἶναι ἡ τάση τῶν στοιχείων τοῦ χώρου νά κατανέμονται συγκλίνοντας γύρω ἀπό ἕνα συγκεκριμένο πυρήνα: τό κέντρο τῆς πόλης.*

Στή μελέτη αὐτή προτείνεται ἕνα μοντέλο πού περιγράφει τή διαδικασία δημιουργίας κεντρικοῦ πυρήνα στή δομή τῆς πόλης. Τό μοντέλο ἐπιχειρεῖ νά ἐξηγήσει:

(α) Γιατί καί πῶς ἕνας τέτοιος πυρήνας δημιουργεῖται ἀρχικά.

(β) Πῶς ἡ μορφή καί ἡ δομή τοῦ κεντρικοῦ πυρήνα ἀλλάζει μέ τό χρόνο.

(γ) Ποιές εἶναι οἱ σχέσεις καί ἀλληλοεξαρτήσεις ἀνάμεσα στόν πυρήνα καί τόν ὑπόλοιπο ἀστικό χῶρο.

σημεῖο ἀφετηρίας

Ἱστορικά, ὁ κεντρικός πυρήνας τῆς πόλης κατέχει ἐξέχουσα θέση. Ἡ Ἀγορά στήν κλασική ἑλληνική πόλη, τό ρωμαϊκό Φόρουμ, ἡ μεσαιωνική καθεδρική πλατεία, ἡ ἀναγεννησιακή πιάτσα, ὅλα θεωροῦνταν (καί ἦταν) συγκεντρωτικές ἑστίες πολιτικῆς, οἰκονομικῆς, καί κοινωνικῆς δραστηριότητας. Ὅλα ἀποτελοῦν σήμερα σύμβολα παλιῶν μεγαλείων, τόπους ξεπερασμένων διαδικασιῶν.

Ὁ ἐπιφανής καί ἐξουσιαστικός ρόλος τοῦ κεντρικοῦ πυρήνα γνώρισε ἀρχικά δραματική ἔνταση στή σύγχρονη ἐποχή. Ὁ πυρήνας τῆς μητρόπολης δέχθηκε σφοδρές τίς ἐπιπτώσεις τῆς ἀστικοθιομηχανικῆς ἐπανάστασης. Λειτουργικά μετατράπηκε σέ «ἐπιχειρησιακό κέντρο» (central business district, CBD), τό κατ' ἐξοχήν κέντρο τῆς καπιταλιστικῆς πόλης. Ἀπέκτησε ἐξοντωτική πυκνότητα, ἐξόφθαλμη ἀρχιτεκτονική φόρμα, ὑπερβολική συγκέντρωση δραστηριοτήτων, ἀδιαχώρητες ροές ἀνθρώπων καί ὀχημάτων, ἁπλησίαστες τιμές γῆς. Σέ μερικές μητροπόλεις μάλιστα, τό κέντρο ἔφθασε νά εἶναι ὑπερβολικά πυκνό, πολυάνθρωπο, θρώμικο, ἀκριβό. Μέ ἀποτέλεσμα μιά ἀντίστροφη πορεία, *ἀποκέντρωσης*, νά εἶναι τά τελευταῖα χρόνια αἰσθητή, ἀφαιρώντας ἀπό τό κέντρο σημαντικό μέρος ἀπ' τήν παλιά αἴγλη του.

Ὁ πυρήνας τῆς πόλης δέχεται ταυτόχρονα ἐπίθεση καί ἐννοιολογικά. Ἔχει ὑποστηριχθεῖ ὅτι τό κέντρο εἶναι ἀπαρχαιωμένο κατάλοιπο ξεπερασμένων μορφῶν ἀστικῆς δομῆς (Webber 1969, Boyce 1963). Τό κέντρο τῆς πόλης, σύμφωνα μ' αὐτή τήν ἐπιχειρηματολογία, δέν μπορεῖ, *οὔτε πρέπει* νά παίζει πιά τόν "παραδοσιακό" του ρόλο, σάν τό πιό προσπελάσιμο (accessible) σημεῖο στό χῶρο, τό κέντρο σύγκλισης καί ἀναδιανομῆς ἀνθρώπων, προϊόντων, ἰδεῶν. Μέ τό αὐτοκίνητο καί τό τηλέφωνο, γιά νά περιοριστεῖ κανείς στά δυό πιό ἐξόφθαλμα στοιχεῖα τῆς πρόσφατης «ἐπανάστασης» στίς ἐπικοινωνίες, τό κέντρο δέν εἶναι πιά ἀπαραίτητο, συνεχίζει τό ἐπιχείρημα. Ἀντίθετα, τείνει μᾶλλον νά μετατραπεῖ σέ ἐμπόδιο γιά τήν ἀποδοτικότερη ἀνταλλαγή προϊόντων, ὑπηρεσιῶν, μηνυμάτων. Ἡ ἰδέα τοῦ κεντρικοῦ πυρήνα χάνει ἔτσι ὅλη σχεδόν τή σημασία της γιά τήν πολεοδομική ὀργάνωση. Μερικοί προχώρησαν ἀκόμη περισσότερο στήν πλήρη ἀπόρριψη κάθε ἴχνους κεντρικότητας. Γι' αὐτούς, τό ἀπόλυτο ὅραμα γιά τήν πόλη τοῦ μέλλοντος σκιαγραφεῖ μιά συνεχῆ «σχάρα» (grid) ὀργανωμένων δικτύων ἐπικοινωνίας, ὅπου ἐνσωματώνονται τυποποιημένα κελύφη δραστηριοτήτων.

Παρ' ὅλα αὐτά, τό κέντρο τῆς πόλης ἐξακολουθεῖ σήμερα νά εἶναι τό κορυφαῖο στοιχεῖο τῆς δομῆς της. Καί σάν ἔννοια θεωρεῖται ἀκόμη ἑλκυστική καί ἀπαραίτητη. Στά διάφορα πολεοδομικά σχέδια τό κέντρο ἐξακολουθεῖ νά κρατάει μιά τιμητική θέση καί ἀφιερώνεται μεγάλο μέρος τῆς προσπάθειας στήν «ἀνάπλασή» του. Οὐτοπικές μελέτες καί σχήματα περιγράφουν τό κέντρο μέ ρομαντικές εἰκόνες, ὅπου «δράση» καί «ἀτμόσφαιρα» συνυπάρχουν σέ ἕνα «κόσμιο» περιβάλλον, ὅπου φυσικά βασιλεύει ὁ πεζός. Ἀκόμη καί ἡ πόλη τοῦ Λός Ἄντζελες, τό τερατούργημα αὐτό τῆς σύγχρονης κουλτούρας τοῦ ἀστικοθιομηχανικοῦ Λεβιάθαν, πολεοδομεῖ μέ ἐνθουσιασμό τήν «κεντρόπολή» του.

τό κέντρο στήν κλασική πολεοδομική θεωρία

Πολυάριθμα «μοντέλα» τῆς δομῆς τοῦ ἀστικοῦ χώρου ἔχουν κατά καιρούς παρουσιαστεῖ, καί κάθε ἕνα προσφέρει τή δική του προοπτική στό γιατί καί τό πῶς τοῦ κεντρικοῦ πυρήνα.

Ἡ κλασική ἄποψη διαμορφώθηκε στή δεκαετία τοῦ 1920 ἀπό τή «Σχολή τοῦ Σικάγου», πού πρωτοστάτησε στήν «κοινωνικο-οικολογική» ἀντιμετώπιση τῆς δομῆς τῆς πόλης. Τό μοντέλο τῶν «ὁμόκεντρων κύκλων» βλέπει τήν πόλη σάν σειρά ἀπό δακτυλίους διαφοροποιημένης λειτουργίας, πού ἀρχίζει ἀπό τόν κεντρικό πυρήνα καί τελειώνει στά μεγαλοαστικά προάστια. Ἡ θεωρία τῶν «τομέων» εἰσάγει τήν τομεακή διάκριση, ἐξαίροντας τόν ρόλο τῶν μεγάλων κυκλοφοριακῶν ἀξόνων πού ξενικοῦν ἀκτινωτά ἀπό τό κέντρο. Τέλος, ἡ θεωρία τῶν «πολλαπλῶν πυρήνων» ὑπογραμμίζει τή σημασία τῶν δευτερευόντων κέντρων πού ἔρχονται νά πλαισιώσουν τόν πυρήνα.

Μιά ἐναλλακτική θεώρηση, μέσα στά ἴδια θεωρητικά πλαίσια, ὑπογραμμίζει τήν ἐμπειρικά διαπιστωμένη κανονικότητα στήν κατανομή τοῦ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ πυκνότητα εἶναι μεγίστη κοντά στό κέντρο, καί μειώνεται βαθμιαῖα (μέ ἀρνητική ἐκθετική συνάρτηση) ὅσο ἀπομακρυνόμαστε ἀπ' αὐτό.

Ἡ θεωρία τῆς «κεντρικῆς θέσης» (central place), ἀρχικά διαμορφωμένη γιά περιφερειακές δομές, ἐφαρμόζεται ἐξίσου καί γιά τήν ἐσωτερική δομή τῆς πόλης. Τό κέντρο ἀποτελεῖ τήν κατ' ἐξοχή «κεντρική θέση», πρώτη στήν ἱεραρχία θέσεων, ὅπου συγκεντρώνονται οἱ πιό ἐξειδικευμένες καί ἐκτεταμένης ἀκτινοβολίας λειτουργίες.

Ἡ *οἰκονομική* πλευρά στήν κατανόηση τῆς δομῆς τῆς πόλης διαφοροποιεῖται κάπως ἀπό τήν παραδοσιακή θεωρία. Ὁ κεντρικός πυρήνας εἶναι τό κέντρο ἀναφορᾶς στήν ἀγορά γῆς. Μιά καί τό κέντρο εἶναι ἡ πιό ἐπιθυμητή θέση, ἡ ἀξία γῆς ἐκεῖ εἶναι ἡ ὑψηλότερη, καί μειώνεται βαθμιαῖα ὅσο ἀπομακρυνόμαστε ἀπ' αὐτό. Ἀπό τήν ἄλλη

μεριά, τό μεταφορικό κόστος αὐξάνεται μέ τήν ἀπόσταση. Οἱ διάφορες «λειτουργίες» (functions) (καταστήματα, γραφεῖα, κατοικίες) ἀνταγωνίζονται ἡ μιά τήν ἄλλη στά πλαίσια τῆς ἀγορᾶς γιά θέσεις πού μεγιστοποιοῦν τήν ὠφέλειά τους (utility). Οἱ θέσεις πού παίρνουν τελικά οἱ λειτουργίες αὐτές καθορίζονται ἀπ' τή δυνατότητα νά τίς «ἀγοράσουν» οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

Ὅλες αὐτές οἱ θεωρίες καί ἔννοιες βασίζονται σέ μιά κοινή παραδοχή συμπεριφορᾶς στό χῶρο, πού μοιάζει νά ξεκινᾶ ἀπό τίς ἀκόλουθες ἀρχές:

(1) Ἡ κατανομή στό χῶρο τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητας ἀντικατοπτρίζει τήν ὀργανωμένη προσαρμογή στόν παράγοντα *ἀπόσταση*.
(2) Χωροθετικές ἀποφάσεις παίρνονται ἔτσι ὥστε νά ἐλαχιστοποιοῦν τίς ἐπιπτώσεις τῆς ἀπόστασης.
(3) Κάθε *θέση* στόν ἀστικό χῶρο συνοδεύεται ἀπό ἕνα θαθμό προσπελασιμότητας, ἀλλά ὁρισμένες θέσεις εἶναι πολύ πιό προσπελάσιμες.
(4) Ὑπάρχει ἡ τάση συγκέντρωσης (συσσώρευσης) τῶν δραστηριοτήτων στό χῶρο, ὥστε νά ἐπωφελοῦνται ἀπό οἰκονομίες κλίμακος.
(5) Ἡ ὀργάνωση τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητας εἶναι στή βάση της ἱεραρχικοῦ χαρακτήρα.

Ἀπό τίς πιό πάνω ἀρχές, πού καθορίζουν τό πλαίσιο προσέγγισης τοῦ χώρου στήν κλασική θεωρία, ἀβίαστα θγαίνει τό συμπέρασμα ὅτι οἱ θασικές ἔννοιες εἶναι ἡ *προσπελασιμότητα*, ἡ *συγκέντρωση-συσσώρευση καί ἡ ἱεράρχηση*. Ὁπλισμένη μέ τίς τρεῖς αὐτές ἔννοιες, ἡ κλασική θεωρία προσπαθεῖ νά συλλάθει τίς δυνάμεις πού ὀργανώνουν τόν ἀστικό χῶρο καί πού φέρνουν ὅλα τά στοιχεῖα τοῦ χώρου κοντά σέ ἕνα «συνειδητό» σύνολο. Περιληπτικά, καταλήγει στήν ἀκόλουθη θέση γιά τό κέντρο τῆς πόλης καί τό φαινόμενο τῆς κεντρικότητας:

1. *Τάση γιά συγκέντρωση-συσσώρευση:* Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶο κοινωνικό. Ἔτσι, ἔχει τήν τάση νά πλησιάσει ἄλλους ἀνθρώπους, γιά νά ἐπικοινωνήσει, νά συνδιαλλαγεῖ, νά ἀλληλεπιδράσει.
2. *Ὀργάνωση τῆς δομῆς τοῦ χώρου:* Φυσικά εἶναι ἀδύνατο ἡ συσσώρευση αὐτή νά γίνει σέ ἕνα καί μόνο σημεῖο τοῦ χώρου. Ἔτσι, ἡ χωροθετική κατανομή τῶν δραστηριοτήτων καταλαμβάνει μεγαλύτερη ἔκταση. Τά μέσα πού διαθέτει ἡ κοινωνική ὁμάδα γιά νά ξεπεράσει τόν παράγοντα ἀπόσταση καθορίζουν κατά μεγάλο μέρος τό πόσο συμπαγής θά εἶναι ἡ πόλη.
3. *Κεντρική θέση:* Γιά ἱστορικούς, ἐδαφομορφολογικούς ἢ κυκλοφοριακούς λόγους, ἡ περιοχή κοντά στό (γεωγραφικό, ἱστορικό) κέντρο θάρους εἶναι τό πιό *προσπελάσιμο* σημεῖο. Ἔτσι δημιουργεῖται ὁ χῶρος ὅπου συσσωρεύονται οἱ λειτουργίες ἐκεῖνες πού ἐπιδιώκουν μέγιστη προσπελασιμότητα. Ὁ ἀστικός χῶρος ὀργανώνεται ἱεραρχικά γύρω ἀπ' αὐτόν τόν πυρήνα. Ἡ μείωση τῆς προσπελασιμότητας, ὅσο ἀπομακρυνόμαστε ἀπό τό κέντρο, ἀκολουθεῖται ἀπό παράλληλη μείωση στίς πυκνότητες, στίς ἀξίες γῆς, στίς συγκεντρώσεις λειτουργιῶν καί τά σχετικά.
4. *Ἐξωτερικές δυνάμεις ἀλλαγῆς:* Ἡ αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ προκαλεῖ τή γενικότερη ἐπέκταση τῆς δομῆς τῆς πόλης. Ὑψηλότερα εἰσοδήματα ὁδηγοῦν σέ μεγαλύτερη «κατανάλωση» ἀστικῆς γῆς καί στήν ἀνάπτυξη τῶν προαστίων. Οἱ θελτιώσεις στά μέσα μεταφορᾶς καί ἐπικοινωνίας ἐπιτρέπουν τήν ἐλαχιστοποίηση τῆς ἐπίδρασης πού ἔχει ἡ ἀπόσταση πάνω στήν ἐκλογή θέσης. Ἡ μητρόπολη ἀποκεντρώνεται.
5. *Ἡ διάχυση τοῦ κέντρου:* Πολλές κεντρικές λειτουργίες, γιά διάφορους λόγους, ἀκολουθοῦν αὐτό τό ρεῦμα πληθυσμιακῆς ἀποκέντρωσης. Ὁ πυρήνας ἔχει πάψει ἔτσι κι ἀλλιῶς πρό πολλοῦ νά εἶναι ἱκανοποιητικά προσπελάσιμος, μέ τήν κυκλοφοριακή συμφόρηση πού τόν χαρακτηρίζει.

Εἶναι φανερό ὅτι ὁλόκληρη αὐτή ἡ θεώρηση τῆς δομῆς τῆς πόλης καί τοῦ κέντρου της ἀπό τήν κλασική θεωρία θασίζεται στή θεμελιώδη ὑπόθεση τῆς ἀστικῆς πολιτικῆς οἰκονομίας: τό σύστημα τῆς *ἐλεύθερης ἀγορᾶς*, ὅπου ἡ κοινωνική ἢ οἰκονομική μονάδα ἀνταγωνίζεται ὅλες τίς ἄλλες, προσπαθώντας νά μεγιστοποιήσει τήν ὠφέλειά της. Παράλληλα, ἄλλο ἕνα θεμελιακό σημεῖο τῆς κλασικῆς θεωρίας εἶναι ὅτι θεωρεῖ τίς ἐξηγήσεις της σάν ἱστορικά γενικευμένες. Μ' ἄλλα λόγια, ἡ συμπαγής ἱστορική πόλη γίνεται κατανοητή μέσα ἀπ' τίς *ἴδιες* ἐννοιολογικές παραμέτρους, πού ἀναλύουν τή σημερινή ἐκτεταμένη μητρόπολη.

Ὁ συνδυασμός τῶν δύο αὐτῶν ὑποθέσεων, τῆς ἐλεύθερης ἀγορᾶς καί τῆς διαχρονικῆς ἐφαρμοσιμότητας τῆς κλασικῆς θεωρίας, δημιουργεῖ ἕνα μεγάλο ἐρωτηματικό. Εἶναι ἀδιαμφισθήτητο γεγονός ὅτι μόνο στούς τελευταίους δύο, σέ πάνω ἀπό πενήντα, αἰῶνες πολεοδομικῆς ἱστορίας μποροῦμε νά μιλᾶμε γιά «ἐλεύθερη ἀγορά» (free market) στίς χωροθετικές κατανομές. Στό παρελθόν, τό κοινωνικό σύστημα δέν ἦταν φυσικά «ἐλεύθερο» (μέ τό νόημα πού τοῦ δίνει ἡ ἀστική κοινωνιολογία). Ἀντίθετα, ἦταν δύσκαμπτα ὀργανωμένο γύρω ἀπό πολύπλοκους κοινωνικούς νόμους καί δεδομένα, πού καθόριζαν μονοσήμαντα τή θέση τοῦ ἀτόμου στήν κοινωνική καί οἰκονομική ἀρένα καί, συνακόλουθα, στό φυσικό χῶρο.

Ὁ δομικός-φονκσιοναλισμός σάν θάση τῆς κλασικῆς θεωρίας γιά τή δομή τοῦ χώρου

Ἡ κλασική θεωρία δομῆς τῆς πόλης, καί τά

μοντέλα της γιά τό κέντρο, γίνονται πιό ξεκάθαρα κατανοητά ἄν ἰδωθοῦν μέσα ἀπ' τό εὐρύτερο φιλοσοφικό πλαίσιο γιά τήν κοινωνία, στό ὁποῖο ἀνήκουν καί ἀπ' τό ὁποῖο προέρχονται. Οὐσιαστικά, ἡ κλασική πολεοδομική θεωρία δέν εἶναι τίποτα ἄλλο ἀπό τήν ἐφαρμογή στή δομή τῆς πόλης τῶν ἀξιῶν καί ἀξιωμάτων μιᾶς γενικότερης *μετα-θεωρίας* τῆς κοινωνικῆς δομῆς.

Στό βιβλίο του *Τάξη καί Πάλη τῶν Τάξεων στή Βιομηχανική Κοινωνία* ὁ Dahrendorf ἰσχυρίζεται ὅτι στήν ἱστορία τῆς δυτικῆς πολιτικῆς σκέψης δύο θέσεις στέκονται ἀντιμέτωπες: «Ὑπάρχει μιά μεγάλη καί διακεκριμένη σχολή, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ κοινωνική τάξη εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς γενικῆς συμφωνίας πάνω στίς κοινωνικές ἀξίες, ἑνός *consensus omnium* ἤ *volonté générale* πού ὑπερισχύει ἀπ' ὅλες τίς δυνατές ἀτομικές διαφορές γνώμης ἤ συμφέροντος. Ὑπάρχει καί μία ἄλλη ἐξ ἴσου διακεκριμένη σχολή, πού ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ κοινωνική συνάφεια καί τάξη βασίζονται στή δύναμη καί τήν ἐξουσία, πάνω στήν ἰσχύ τῶν λίγων καί τήν καταπίεση τῶν πολλῶν».

Ἀπό κάθε μιά ἀπ' τίς δύο αὐτές φιλοσοφικές θέσεις πηγάζει συγκεκριμένη κοινωνική μεταθεωρία. Ὁ Dahrendorf ὀνομάζει τήν πρώτη «θεωρία τῆς κοινωνικῆς ὁλοκλήρωσης» (integration theory) ἤ δομικό φονκσιοναλισμό (structural functionalism), τή θεωρεῖ τήν κυρίαρχη θεωρία στή σύγχρονη δυτική κοινωνιολογική σκέψη, καί δίνει τήν ἀκόλουθη περίληψη τῶν βασικῶν της ἀξιωμάτων:

(1) Κάθε κοινωνία εἶναι μιά σχετικά *σταθερή* δομή στοιχείων.
(2) Κάθε κοινωνία εἶναι μιά συνθετικά *ὁλοκληρωμένη* δομή στοιχείων.
(3) Κάθε στοιχεῖο τῆς κοινωνίας ἔχει τή δική του λειτουργία, δηλαδή προσφέρει στή συντήρηση τοῦ συστήματος.
(4) Κάθε λειτουργική κοινωνική δομή βασίζεται σέ μιά ταυτότητα ἀξιῶν πού κυριαρχεῖ ἀνάμεσα στά μέλη της.

Εἶναι φανερό ὅτι ὑπάρχει ξεκάθαρη ἀντιστοιχία ἀνάμεσα στίς ὑποθέσεις τοῦ δομικοῦ φονκσιοναλισμοῦ καί τίς ἀρχές τῆς κλασικῆς θεωρίας γιά τήν πόλη, ὅπως ἀναπτύχθηκαν πιό πάνω. Πράγματι, ἄν ἡ λέξη «κοινωνία» στά τέσσερα πιό πάνω ἀξιώματα ἀντικατασταθεῖ μέ τή φράση «δομή τῆς πόλης», καταλήγουμε στόν ἐννοιολογικό πυρήνα τῆς κλασικῆς πολεοδομικῆς θεωρίας: Ἡ πόλη εἶναι ἕνα λειτουργικά ὁλοκληρωμένο σύστημα. Τά στοιχεῖα τῆς δομῆς της κατανέμονται στό χῶρο ἀκολουθώντας γενικά παραδεκτές ἀξίες (συγκέντρωση, προσπελασιμότητα, ἱεράρχηση).

Ἄς ὑποτεθεῖ τώρα ὅτι οἱ βασικές αὐτές ἔννοιες *ἀντιστρέφονται*. Ἡ σταθερή δομή ἀντικαθίσταται ἀπό τήν ἀλλαγή, ἡ ὁλοκληρωμένη δομή ἀπό τήν ἀποσύνθεση, ἡ λειτουργικότητα ἀπό τή σύγκρουση, καί ἡ ταυτότητα ἀξιῶν ἀπό τήν καταπίεση. Τότε ἡ εἰκόνα τῆς κοινωνίας ἀλλάζει ριζικά. Κι ἔτσι, καταλήγουμε στή δεύτερη μετα-θεωρία κατά Dahrendorf, τή «θεωρία τῆς κοινωνικῆς καταπίεσης» (coercion theory of society).

«Ἡ θεωρία τῆς κοινωνικῆς καταπίεσης βλέπει τήν κοινωνική δομή σάν μιά μορφή κοινωνικῆς ὀργάνωσης πού στήνεται διά τῆς βίας καί πού συνέχεια ἀναπαράγει τίς δυνάμεις πού τή συντηροῦν σέ μιά ἀτελεύτητη διαδικασία διαλεκτικῆς ἀλλαγῆς... »

Ἡ θεωρία αὐτή βασίζεται στίς ἀκόλουθες τέσσερις ἀρχές:

(1) Κάθε κοινωνία ὑπόκειται συνεχῶς σέ διαδικασίες ἀλλαγῆς. Ἡ ἀλλαγή εἶναι πάντοτε στό προσκήνιο.
(2) Κάθε κοινωνία ἐμφανίζει κάθε στιγμή τή διαφωνία καί τή σύγκρουση. Οἱ κοινωνικές συγκρούσεις εἶναι ἀναπόφευκτες.
(3) Κάθε στοιχεῖο τῆς κοινωνίας προσφέρει μέ τό δικό του τρόπο στή διαδικασία διαλεκτικῆς ἀλλαγῆς.
(4) Κάθε κοινωνία βασίζεται στήν καταπίεση ἑνός μέρους της ἀπό ἄλλο.

Ἄν γίνεται δεκτό ὅτι ἡ δομή τῆς πόλης χαρακτηρίζεται ἀπό συνεχῆ ἀλλαγή παρά σταθερότητα, καί ἀντικατοπτρίζει μιά κοινωνία σύγκρουσης συμφερόντων καί καταπίεσης παρά συντονισμοῦ καί λειτουργικότητας (ὑποθέσεις ὄχι πολύ δύσκολο νά γίνουν στό φάσμα τῆς ἱστορικῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας),εἶναι ξεκάθαρο ὅτι ἡ κλασική θεωρία εἶναι ἀνίκανη νά κατανοήσει τή δομή τῆς πόλης καί τό ρόλο τοῦ κέντρου. Εἶναι ἔτσι ἀναπόφευκτο νά τεθεῖ τό ἐρώτημα ἄν ἡ δεύτερη ἀντιμετώπιση τῆς κοινωνικῆς διαδικασίας προσφέρει μιά πληρέστερη κατανόηση τῆς δομῆς καί τοῦ ρόλου τοῦ κέντρου στήν πόλη. Σ' ὅ,τι ἀκολουθεῖ στρεφόμαστε σέ μιά τέτοια ἐναλλακτική θεώρηση, πού ἀποτελεῖ ἀντίλογο στήν κλασική θεωρία.

μιά ἐναλλακτική θεώρηση: ἐξουσία καί θεωρία τῶν κοινωνικῶν ἀνταγωνισμῶν

Ἡ στροφή ἀπό μιά ὀπτική γωνιά «κοινωνικῆς ὁλοκλήρωσης» σέ μιά κοινωνία τῶν ἀντιθέσεων/συγκρούσεων, προϋποθέτει ὅτι γίνεται δεκτή *ἡ ἄνιση κατανομή δύναμης καί ἐξουσίας* ἀνάμεσα στά μέλη τῆς κοινωνικῆς ὁμάδας.

Οἱ ἔννοιες δύναμη (power) καί ἐξουσία (authority) εἶναι ἀπό τίς πιό θεμελιώδεις τῆς κοινωνικῆς ἐπιστήμης. Οἱ διάφορες δομές κατανομῆς δύναμης καί ἐξουσίας ἀποτέλεσαν ἀντικείμενο μελέτης γιά τούς θεωρητικούς ἐδῶ καί 25 αἰῶνες, ἀπό τόν Ἀριστοτέλη στόν Μακιαβέλλι καί πρόσφατα ἀπό

τόν Weber στούς Pareto, Mosca, Russel, de Jouvenel, Bendix, Laswell, καί ἄλλους. Γιά τόν Bertrand Russel «ἡ ἔννοια *δύναμη* εἶναι γιά τίς κοινωνικές ἐπιστῆμες ὅ,τι καί ἡ ἔννοια ἐνέργεια γιά τίς φυσικές ἐπιστῆμες». Ὁ Bertrand de Jouvenel εἶναι ἀκόμη πιό κατηγορηματικός: «Τό φαινόμενο *ἐξουσία* εἶναι ταυτόχρονα πιό ἀρχαῖο καί πιό θεμελιῶδες ἀπό τό φαινόμενο *κράτος*».

Ἐξουσία, κατά τόν Max Weber, εἶναι ἡ *ἔννομη δύναμη*. Γι' αὐτόν, δύναμη εἶναι «ἡ πιθανότητα πού ἔχει ἕνα κοινωνικό μέλος νά ἐφαρμόσει τίς ἐπιθυμίες του ἀντίθετα σέ ὁποιαδήποτε ἀντίσταση». Ἐνῶ ἐξουσία (ἔννομη δύναμη) εἶναι ἡ «πιθανότητα πού ἔχει μιά ἐπιταγή μέ συγκεκριμένο περιεχόμενο νά γίνει δεκτή ἀπό τό δεδομένο κοινωνικό σύνολο».

Πέρα ἀπό τό ρόλο τῆς ἄνισης κατανομῆς τῆς ἐξουσίας, ἕνα δεύτερο διακριτικό στοιχεῖο διαφορᾶς ἀνάμεσα στίς δυό θεωρίες εἶναι ἡ ἀντικατάσταση τῆς λειτουργικῆς δομῆς μέ τή συνεχῆ πάλη συμφερόντων καί τάξεων γιά τήν προώθηση τῶν συμφερόντων τους, ὑλικῶν καί ἰδεολογικῶν. Σέ μιά τέτοια θεώρηση τῆς κοινωνικῆς διαδικασίας, τό κατάλληλο μεθοδολογικό ἐργαλεῖο εἶναι ἡ θεωρία τῶν κοινωνικῶν ἀνταγωνισμῶν (conflict theory).

Σύμφωνα μέ μιά πρόσφατη θεώρηση τῆς θεωρίας τῶν ἀνταγωνισμῶν στήν κοινωνιολογική παράδοση (Collins, 1974), ἔχουμε «ἕνα σκληρό πυρήνα ἐπεξηγηματικῶν ἀρχῶν... σέ ἀντιπαράθεση μέ τή θετικιστική παράδοση, καί ἰδιαίτερα τήν «ὀργανική» της πλευρά, ἀπό τόν Compte καί τόν Durkheim στόν σύγχρονο φονκσιοναλισμό». Μιά σύνθεση στοιχείων ἀπό τίς θεωρίες τοῦ Marx καί τοῦ Max Weber προσφέρει ἰσχυρή βάση γιά τή θεωρία τῶν ἀνταγωνισμῶν.

Εἶναι κοινοτυπία τό ὅτι ὁ Marx ὁλοκλήρωσε συνθετικά τήν ἀγγλική οἰκονομική σκέψη, τή γαλλική ἱστορική σκέψη καί τή γερμανική φιλοσοφική σκέψη. Ἡ ὁλοκλήρωση αὐτή ὅμως εἶχε ἕνα ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό, τήν ἔξαρση τῆς ἀνταγωνιστικῆς σύλληψης πού διαφαινότανε σέ κάθε μιά τους. Στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα, ἡ ἀγγλική οἰκονομική ἐπιστήμη εἶχε ἀκόμη ἕνα κριτικό πνεῦμα, ἕνα τόνο ἀντι-κατεστημένου, ριζοσπαστικοῦ ἀστισμοῦ.

Πίσω ἀπό τούς Γάλλους ἱστορικούς κρυβόταν ἡ βίαιη ἐπίθεση τοῦ Βολταίρου ἐνάντια στή θρησκοληψία. Ἔτσι, τό σύνθημα ἐπιστήμη ἐνάντια στή μεταφυσική θά ἔβρισκε στά χέρια τοῦ Marx τήν ὁλοκλήρωση σάν οἰκονομική ἐνάντια στήν ἰδεολογία. Πίσω ἀπ' τή γερμανική φιλοσοφία βρισκόταν ἕνα εὐρύτερο κίνημα, ἡ μοντέρνα ἱστοριογραφία, καί «ὁ Marx εἶναι διάδοχος στήν καινούργια σχολή τοῦ ἱστορικοῦ ρεαλισμοῦ».

Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ἡ κοινωνιολογία τοῦ Weber ὄχι μόνο συμφωνεῖ, ἀλλά καί συμπληρώνει τά κατά Marx θεμελιώδη, ἀναφορικά μέ τή θεωρία τῶν ἀνταγωνισμῶν.

Ἡ πρωταρχικότητα τῶν συγκρούσεων τῶν συμφερόντων, ἡ σημασία τῶν ὑλικῶν συνθηκῶν, οἱ ἐπιπτώσεις τῶν συμφερόντων πάνω στήν ἰδεολογία, ἡ ὕπαρξη τῆς οἰκονομικῆς πάλης τῶν τάξεων—ὅλα αὐτά τά στοιχεῖα βρίσκονται καί στόν Weber.

Στήν ἀνάλυση τῆς θεωρίας τῶν συγκρούσεων, ἡ ἔννοια ἐξουσία παίρνει μιά κεντρική θέση. Θά μποροῦσε νά ὁριστεῖ, μέ γενικευμένο τρόπο, σάν *ἡ ἔννομη δύναμη ἐλέγχου τῶν μέσων παραγωγῆς ὑλικῶν καί ἰδεολογικῶν συνθηκῶν στήν κοινωνία.*

Στήν κατανομή τῆς ἐξουσίας στήν κοινωνία ὑπάρχει διαφοροποίηση. Ἱστορικά ὑπάρχει μεγάλη ποικιλία στίς κοινωνικές συνθῆκες τῆς ἐξουσίας. Ἡ ποικιλία αὐτή βασίζεται σέ διαφορετικές ἀρχές νομιμότητας, διαφορετικούς τρόπους ἐλέγχου διαφορετικῶν μέσων παραγωγῆς, καί διαφορετικές ταξικές δομές καί συγκρούσεις πού προέρχονται ἀπό αὐτή τήν ἀνισοκατανομή ἐξουσίας.

Ἡ ἔννοια τῆς ἐξουσίας καί τῆς κατανομῆς της μπορεῖ νά χρησιμοποιηθεῖ σάν ἰσχυρό ὅπλο στήν κατανόηση: (α) τῆς διαδικασίας σχηματισμοῦ κεντρικοῦ πυρήνα στό δεδομένο ἱστορικά ἀστικό χῶρο καί (β) τῶν ἀλλαγῶν στίς κεντρικές δομές καί μορφές, στό πέρασμα τοῦ χρόνου. Ἡ ἐξουσία παίρνει τή θέση τῆς κεντρικῆς ἐπεξηγηματικῆς μεταβλητῆς σέ μιά θεώρηση *τοῦ κεντρικοῦ πυρήνα σάν ἐξουσιαστικοῦ χώρου.*

ὁ κεντρικός πυρήνας σάν ἐξουσιαστικός χῶρος

Ἂν ἡ δομή τοῦ ἀστικοῦ χώρου δέν εἶναι ἄλλο ἀπό τήν ὀργάνωση στό χῶρο τοῦ δεδομένου κοινωνικοῦ συστήματος, ὁποιαδήποτε θεωρία γιά τήν δομή τῆς πόλης θά πρέπει νά εἶναι σύμφωνη ἤ ἀκόμη νά εἶναι παράγωγο μιᾶς γενικότερης κοινωνικῆς θεωρίας.

Ὑποστηρίχθηκε πιό πάνω, ὅτι ἡ κλασική πολεοδομική θεωρία ἀντλεῖ τίς ἐμπνεύσεις καί τά ἀξιώματά της ἀπό τόν δομικό φονκσιοναλισμό, τή θεωρία τῆς κοινωνικῆς ὁλοκλήρωσης. Ἔτσι, μιά ἐναλλακτική θεώρηση τῆς δομῆς τοῦ ἀστικοῦ χώρου προκύπτει ὅταν σάν κατευθυντήρια κοινωνική θεωρία πάρουμε τή θεωρία τῶν ἀνταγωνισμῶν. Ἕνα τέτοιο μοντέλο ἀστικῆς δομῆς θά βασίζεται στήν ἀλλαγή, τήν κοινωνική σύγκρουση καί ἀποσύνθεση, τήν καταπίεση καί τίς ἐπιπτώσεις ἀπό τή διαφοροποιημένη κατανομή τῆς ἐξουσίας. Μιά τέτοια θεώρηση τῆς δομῆς τοῦ ἀστικοῦ χώρου καί τοῦ κεντρικοῦ πυρήνα του θά εἶχε τίς ἀκόλουθες θέσεις:

1) *Ἡ πόλη εἶναι ἕνα ἐξουσιαστικά ὀργανωμένο σύνολο.* Ἄτομα, ὁμάδες, κοινωνικές τάξεις

στήν πόλη, ἐμπλέκονται σέ μιά διαρκῆ ταξική πάλη, στήν προσπάθειά τους νά προωθήσουν τά ὑλικά καί ἰδεολογικά συμφέροντά τους. Ἡ ὀργάνωση τῆς πάλης αὐτῆς στό δομημένο χῶρο τῆς πόλης εἶναι παράγωγο τῆς ἀρχικῆς ὀργάνωσης στίς σφαῖρες τῆς «κοινωνίας» καί τοῦ «κράτους».

2) *Ὁ πολεοδομικός χῶρος δέν εἶναι «ὁλοκληρωμένος».* Αὐτό πού ὀνομάζουμε δομή τῆς πόλης δέν εἶναι τίποτα ἄλλο ἀπό ἕνα πλέγμα δραστηριοτήτων στό χῶρο, ὀργανωμένο μέ βάση δυό ἀρχές: τήν ἀρχή τῆς πάλης τῶν τάξεων καί τήν ἀρχή τῆς ἀνισοκατανομῆς τῆς ἐξουσίας.

3) *Τό κέντρο τῆς πόλης εἶναι ὁ χῶρος τῆς ἐξουσίας.* Ἡ δομή τῆς πόλης ἀντικατοπτρίζει διαδικασίες κοινωνικῆς σύγκρουσης. Γιά νά μπορέσει νά ἐφαρμόσει τό πλέγμα τῆς κυριότητάς της, ἡ ἡγετική τάξη χρειάζεται ἕνα χῶρο καί μιά ἔκφραση τῆς ἐξουσίας της, δημιουργώντας ἔτσι ἕνα ἐξουσιαστικό χῶρο, πού γίνεται τό κέντρο τῆς πόλης. Ἡ πόλη ἀπ' τή μεριά της ὀργανώνεται γύρω ἀπ' αὐτόν τόν ἐξουσιαστικό πυρήνα, ἀντανακλώντας τούς ἴδιους παράγοντες ἐξουσίας.

4) *Ἡ δημιουργία πυρήνα, σάν ἐξουσιαστικοῦ χώρου, «νομιμοποιεῖται» μέ ποικιλία τρόπων.* Κάθε τρόπος ἀποτελεῖ συνδυασμό τῶν τριῶν ἰδεατῶν τύπων νομιμότητας: παραδοσιακό, χαρισματικό, καί ὀρθολογικό.

4α) *Ὁ παραδοσιακός* ἐξουσιαστικός πυρήνας θασίζεται στή δύναμη τῆς προϊστορίας τῆς δομῆς τῆς πόλης. Κάποια ἐξουσία στό παρελθόν ὀργάνωσε τή δομή τῆς πόλης γύρω ἀπ' τό δικό της ἐξουσιαστικό πυρήνα. Ἡ ἐξακολούθηση τῆς ἐπιρροῆς τῆς παραδοσιακῆς ἐξουσίας ἐξασφαλίζει καί τήν πρωτοκαθεδρία τοῦ παραδοσιακοῦ πυρήνα.

4β) *Ὁ χαρισματικός* ἐξουσιαστικός πυρήνας ὀργανώνεται στή βάση μιᾶς «νέας» ἐξουσίας. Στό βαθμό πού ἡ νέα αὐτή ἐξουσία θά πετύχει νά διατρανώσει τήν κυριαρχία της, θά πρέπει καί ὁ πολεοδομικός ἱστός νά ἀναδιοργανωθεῖ ὥστε νά τήν ἐκφράσει.

4γ) *Ὁ ὀρθολογικός* ἐξουσιαστικός πυρήνας ὀργανώνεται μέ βάση συνοπτικά, ὀρθολογικά ἀξιώματα. Ἀντιπροσωπεύει τήν ἔκφραση στό χῶρο ἀντίστοιχων ἀξιωμάτων πού κυριαρχοῦν στήν ἔννομη ἐξουσία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα εἶναι τό σύνολο τῶν κανόνων πού διαρθρώνουν τόν ἀστικό πολεοδομικό χῶρο, ὅπως τά πολεοδομικά σχέδια καί κανονισμοί, κτλ.

5) Ἡ μορφή τῆς ἔννομης ἐξουσίας ἔχει ἀλλάξει ριζικά στήν πορεία τῆς ἱστορίας. Συνακόλουθα, ἡ μορφή καί δομή τοῦ κέντρου τῆς πόλης σάν ἐξουσιαστικοῦ πυρήνα ἄλλαζε ἀντίστοιχα. Ἔτσι, παρατηροῦνται διάφοροι τρόποι μέ τούς ὁποίους ἐκφράζεται στό χῶρο ἡ ἀλλαγή αὐτή στίς δομές τῆς ἐξουσίας:

5α) Ἡ πιό κοινή μέθοδος εἶναι ἡ *ὑποδούλωση* καί μεταβολή τοῦ παραδοσιακοῦ ἐξουσιαστικοῦ πυρήνα. Ἡ νέα ἐξουσία (νέος ἡγέτης, νέα τάξη κτλ.) ἁπλούστατα καταλαμβάνει τό παλιό locus δύναμης. Μιά τέτοια ἐξέλιξη ταυτίζεται ἀπαραίτητα μέ μιά παράλληλη ἀποδοχή παραδοσιακῶν ἀρχῶν νομιμοποίησης τῆς ἐξουσίας. Μ' ἄλλα λόγια, ἡ νέα ἐξουσία θά χρησιμοποιήσει τούς παλιούς κανόνες, ἀξίες καί σύμβολα καί θά τούς διασκευάσει κατάλληλα, ὥστε νά νομιμοποιήσουν *τή δική της* κυριότητα. Ἡ χρήση τοῦ παραδοσιακοῦ πυρήνα σάν καινούργιου κέντρου ἐξουσίας δέν εἶναι μόνο μιά βολική λύση, ἀλλά προσθέτει καί θαρύτητα στίς ἀπαιτήσεις νομιμότητας τῆς νέας ἐξουσίας.

5β) Ἀντίθετη ἀκριβῶς περίπτωση εἶναι ἡ *ἐγκατάλειψη* τοῦ παλιοῦ ἐξουσιαστικοῦ πυρήνα γιά χάρη ἑνός καινούργιου. Στήν περίπτωση αὐτή ἡ νέα ἐξουσία αἰσθάνεται ἀρκετά δυνατή νά χρησιμοποιήσει μιά «χαρισματική» ἀρχή νομιμότητας. Αὐτό μεταφράζεται στή δομή τῆς πόλης μέ τή δημιουργία ἑνός καινούργιου πυρήνα συνηθέστατα μεγαλόπρεπου, πού ὑπογραμμίζει τήν ποιότητα, τίς ἀξίες καί τίς ἀπαιτήσεις τῆς νέας ἐξουσίας.

Τό μοντέλο δομῆς τῆς πόλης καί τοῦ κεντρικοῦ πυρήνα, πού παρουσιάστηκε πιό πάνω, ἀποτελεῖ ριζική ἀντιδιαστολή στήν παραδοσιακή θεωρία. Οἱ τρεῖς βασικές ἔννοιες τῆς κλασικῆς θεωρίας ἀναφέρθηκαν πιό πάνω σάν: προσπελασιμότητα, συγκέντρωση-συσσώρευση, καί ἱεράρχηση. Τώρα, τρεῖς νέες ἔννοιες παίρνουν τή θέση τους:

Ἡ ἔννοια προσπελασιμότητα ἀντικαθίσταται ἀπό τήν *ἐξουσία*. Ἡ ἀρχή χωροθέτησης δέν εἶναι ἡ διαφοροποίηση τῆς προσπελασιμότητας, ἀλλά ἡ διαφοροποίηση τῆς ἐξουσίας. Οἱ κοινωνικές καί οἰκονομικές μονάδες παίρνουν τή θέση τους στόν ἱστό τῆς πόλης ὄχι γιά νά «μεγιστοποιήσουν τήν προσπελασιμότητά» τους, ἀλλά γιατί ἀκολούθησαν προκαθορισμένες καί κοινωνικά ὁριοθετημένες νόρμες κυριαρχίας καί ἐξάρτησης. Ἡ «προσπελασιμότητα» ἔρχεται νά καθοριστεῖ *ἀργότερα*, μέσω κοινωνικῶν διαδικασιῶν πού προσδιορίζουν ποιός ἔχει ἐξουσία στή λήψη ἀποφάσεων γιά τό χῶρο, ἀλλά καί μέσω ἐλεγχόμενων δικτύων κυκλοφορίας καί ἐπικοινωνίας, πού καθορίζουν ποιές «φυσικές» ἀποστάσεις θά ἐλαχιστοποιηθοῦν καί ποιές θά κρατηθοῦν συνειδητά μακρινές.

Ἡ ἔννοια ἱεράρχηση ἀντικαθίσταται ἀπό τήν *ἐπικυριαρχία*. Οἱ δραστηριότητες δέν εἶναι «ἱεραρχικά κατανεμημένες σέ ἕνα ὁλοκληρωμένο πολεοδομικό σύστημα». Ἀντίθετα, οἱ δομές στό

χῶρο ἀντικατοπτρίζουν τήν πάλη γιά κυριαρχία ἀνάμεσα στίς κοινωνικές ὁμάδες. Ἡ πιό κυρίαρχη ὁμάδα, ἡ ἄρχουσα τάξη, θά χωροθετήσει τήν ἐξουσία της, πού θά ἀποτελέσει τόν κατ' ἐξοχήν ἐξουσιαστικό πυρήνα, *τό* κέντρο τῆς πόλης. Οἱ ἐξαρτώμενες καί ὑποτελεῖς τάξεις θά ὀργανωθοῦν στό χῶρο γύρω ἀπό αὐτό τό κέντρο, ἀκολουθώντας κοινωνικά διαφοροποιημένα σχήματα κατανομῆς.

Ἡ ἔννοια συσσώρευση-συγκέντρωση ἀντικαθίσταται ἀπό τήν *ὀργάνωση συμφερόντων*. Δέν ὑπάρχει καμιά «λειτουργική ἀναγκαιότητα» στή συγκέντρωση ὅμοιων δραστηριοτήτων, ὅπως ἰσχυρίζεται ἡ ἀρχή τῶν οἰκονομιῶν κλίμακας. Ἀντίθετα, αὐτό πού παρατηρεῖται εἶναι ἡ ὀργανωμένη συγκέντρωση παράλληλων συμφερόντων στό χῶρο, ὥστε νά πετυχαίνουν τό μέγιστο τῆς κοινωνικῆς καί οἰκονομικῆς ἐπικυριαρχίας.

Σάν ἀποτέλεσμα τῆς διαλεκτικῆς αὐτῆς ἀντιστροφῆς στά θεωρητικά πλαίσια τῆς δομῆς τῆς πόλης, μποροῦν νά ἐπισημανθοῦν τρεῖς θεμελιακές διαφορές ἀνάμεσα στήν παραδοσιακή θεωρία καί τό προτεινόμενο μοντέλο γιά τό κέντρο τῆς πόλης:

1) Τό κέντρο, σάν ἐξουσιαστικός πυρήνας, *προϋπάρχει* τῆς συνολικῆς ἀστικῆς δομῆς. Στήν κλασική θεωρία, τό κέντρο ἐμφανίζεται σάν ἐπακόλουθο χωροταξικῶν δυνάμεων ἱεραρχημένης ὁλοκλήρωσης ἑνός δεδομένου πολεοδομικοῦ συστήματος. Στό μοντέλο, τό κέντρο *εἶναι* ἡ πρωτογενής πόλη. Εἶναι ὁ πυρήνας ἐξουσίας καί ἐλέγχου τῆς ὑποτελοῦς περιφέρειας γύρω του. Ἡ περιφέρεια αὐτή μπορεῖ νά βρίσκεται σέ ὁποιοδήποτε στάδιο ἀστικοποίησης, ἀκόμη καί στήν πρωτόγονη μορφή ἀγροτικῆς ὀργάνωσης. Ἡ «πόλη» σάν δομή «πού περιβάλλει» τό κέντρο ὀργανώνεται σταδιακά γύρω ἀπό τόν ἐξουσιαστικό πυρήνα ἀκολουθώντας δυνάμεις, κατευθύνσεις καί κανόνες πού αὐτός καθορίζει. Ἡ ἀστική δομή πού ἔτσι ὀργανώνεται, ἀντικατοπτρίζει φυσικά τίς σχέσεις ἐξουσίας πού ἰσχύουν στή δεδομένη ἱστορική στιγμή.

2) Ἡ μορφή καί δομή τοῦ κέντρου τῆς πόλης *ἀλλάζει σύμφωνα μέ τίς ἀλλαγές στίς δομές τῆς ἐξουσίας*. Οἱ σχέσεις ἐξουσίας, δηλαδή οἱ σχέσεις ἐλέγχου τῶν μέσων ὑλικῆς καί ἰδεολογικῆς παραγωγῆς, θεωροῦνται ἡ θεμελιώδης μεταβλητή. Περιβαλλοντικές, πολιτιστικές, τεχνολογικές καί ἄλλες μεταβλητές (π.χ. αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ, ἀστικοποίηση, τεχνολογική πρόοδος κτλ.), πού συνήθως παίρνονται σάν βασικές παράμετροι στήν κλασική θεωρία, ἐδῶ θεωροῦνται *παράγωγες* πλευρές τῶν διαδικασιῶν ἐλέγχου καί ἐπικυριαρχίας. Ἔτσι, ἡ ἀλλαγή σ' αὐτές ἀκριβῶς τίς διαδικασίες εἶναι αὐτή πού προσφέρει τήν ἀπαραίτητη ὥθηση γιά ἀλλαγές στήν ἀστική δομή.

3) Ὁ πολεοδομικός προγραμματισμός καί οἱ ἐκφράσεις του παίζουν ἕνα βασικό ρόλο *στήν ἔκφραση τῶν ἐξουσιαστικῶν δομῶν στό χῶρο, στήν ἱκανοποίηση τῆς ἀνάγκης τῆς ἐξουσίας γιά νομιμοποίηση καί φυσική ἔκφρασή της σέ ἕνα ἐξουσιαστικό πυρήνα*. Σχεδιαστές τοῦ χώρου, σέ ὁποιαδήποτε μορφή (ἀπό τούς ἡμι-ἱερατικούς ἀστρονόμους-κτίστες τῆς ἀρχαιότητας ὡς τούς σύγχρονους πολεοδόμους) διά μέσου τῆς ἱστορίας, συνειδητά ἤ ἀναπόφευκτα, ἐξυπηρέτησαν τά συμφέροντα τῆς ἄρχουσας κάθε φορά τάξης μέ τό νά πραγματώνουν στό χῶρο τό δομημένο περιβάλλον πού κάθε φορά ταιριάζει στίς ἰσχύουσες μορφές ἐξουσίας.

Κάθε ἱστορική πόλη, ἀπ' τήν πιό «ὀργανική» στήν πιό «σχεδιασμένη», ἐλέγχεται κατά τόν ἕνα ἤ τόν ἄλλο τρόπο στή φυσική της ἐξέλιξη. Ὁ «πολεοδόμος» εἶναι πάντα παρών, γιά νά ὀργανώσει τή δομή τῆς πόλης σύμφωνα μέ τίς ἀπαιτήσεις τῆς δεδομένης πολιτικῆς οἰκονομίας. Ἡ «πολεοδομική ἀνάπλαση» εἶναι ἕνα ἀπό τά πιό συνηθισμένα μέσα, στήν ἱστορία τῆς πολεοδομίας, καί εἶναι πάντα συνδεδεμένη μέ τή δημιουργία νέων ἐξουσιαστικῶν πυρήνων γιά τήν ἐξυπηρέτηση μιᾶς ἀνερχόμενης ἄρχουσας τάξης. Τό «κυκλοφοριακό δίκτυο» εἶναι ἕνα ἀκόμη χρήσιμο ἐργαλεῖο. Πάντα ἐξυπηρετεῖ διαδικασίες ἐλέγχου καί ἐπικυριαρχίας ἀνταποκρινόμενο στίς πολύπλοκες ἀπαιτήσεις τους: τήν ἀποδοτική διακίνηση ἀνθρώπινου δυναμικοῦ καί πλεονάσματος πρός τά κέντρα ἐλέγχου, ἤ τίς μιλιταριστικές ἀπαιτήσεις τῶν τρόπων καί μέσων καταπίεσης.

Δέν ὑπάρχει παράδειγμα στήν ἱστορία τῆς πολεοδομίας πού νά μήν ἐκφράζει, μέ τόν ἕνα ἤ τόν ἄλλο τρόπο, τήν παραποίηση τῆς δομῆς τῆς πόλης ἀπό τή δομή τῆς ἐξουσίας, πού νά μή δημιουργεῖ ἕνα κέντρο γιά νά ὑπηρετήσει καί ἐκφράσει τά συμφέροντα τῆς ἐξουσίας αὐτῆς. Γιά τό σκοπό αὐτό, ἡ ἐξουσία βρῆκε στήν πολεοδομική θεωρία καί πρακτική ἕνα πιστό ὑπηρέτη. Ἀκόμη καί οἱ «οὐτοπίες», τά ὑπερκόσμια αὐτά δημιουργήματα τῆς πολεοδομικῆς φαντασίας, ἐπιδεικνύουν τήν πιό ἄμεση σχέση ἀνάμεσα στή «βέλτιστη» δομή τους καί στήν ὀργανωμένη δομή τῆς ἐξουσίας.

συμπέρασμα

Ἡ δομή τῆς πόλης πάντα ἀποτελοῦσε ἔκφραση στό χῶρο κοινωνικῶν διαδικασιῶν. Τό κέντρο τῆς πόλης ἐμφανίστηκε σάν ὁ χῶρος ὑπέρμετρης συγκέντρωσης, σέ βαθμό ἐκρηκτικό. Τέθηκε ἔτσι τό δίλημμα, στήν κλασική πολεοδομική θεωρία, ἄν θά πρέπει τό κέντρο: (α) νά ἀναπλαστεῖ γιά νά ξαναποκτήσει τήν πρέπουσα κορυφαία θέση στή δομή τῆς πόλης, ἤ β) νά ἀγνοηθεῖ σάν ξεπερασμένη πολεοδομική ἔκφραση.

Τό δίλημμα «ὀργανωμένη ἐπανασυγκέντρωση»

ἤ «ἀποκέντρωση» εἶναι φτιαχτό. Προέρχεται ἀπό μιά δομικο-φονκσιοναλιστική θεώρηση. Μέ τό μοντέλο πού προτείνεται ἐδῶ, τό δίλημμα ἀλλάζει μορφή: εἶναι θέμα *δομῆς τῆς ἐξουσίας*. Ἡ πολεοδομική ἀποκέντρωση *προϋποθέτει* ἀποκέντρωση τῆς ἐξουσίας. Αὐτό πού σήμερα συμβαίνει στίς μεγάλες μητροπόλεις δέν εἶναι ἀποκέντρωση κεντρικῶν λειτουργιῶν, ἀλλά ἡ ὅλο καί πιό ἀποκλειστική χρήση τοῦ πυρήνα ἀπό ἐκεῖνες τίς δραστηριότητες πού σήμερα μονοπωλοῦν τήν ἐξουσία: τή συγκεντρωτική γραφειοκρατία τοῦ μεταβιομηχανικοῦ κράτους καί τούς φορεῖς κεφαλαιοκρατικῆς συσσώρευσης καί ἐλέγχου. Ἀκόμη, τό κέντρο τῆς σύγχρονης μητρόπολης ἀσκεῖ ἔλεγχο σέ μιά εὐρύτατη περιοχή πού ξεπερνᾶ κατά πολύ τήν ἄμεση περιφέρειά της. Στό σύγχρονο παγκόσμιο σύστημα τῶν ἀλληλένδετων οἰκονομικοπολιτικῶν συμφερόντων, οἱ πολεοδομικοί πυρῆνες τῶν μεγάλων μητροπολιτικῶν κέντρων ἔχουν ἀμεσώτερες διασυνδέσεις *μεταξύ τους*, παρά μέ τήν περιβάλλουσα τό καθένα περιφέρειά.

Ὁποιαδήποτε πρόβλεψη γιά τό μέλλον τοῦ κεντρικοῦ πυρήνα ἀποκτᾶ νόημα μόνο μέσα ἀπό μιά τέτοια θεώρηση. Αὐτή μπορεῖ νά ἐξηγήσει ἱκανοποιητικά τήν ἐξακολούθηση τῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ κέντρου, ἀκόμα καί κάτω ἀπό *τοπικά* φαινόμενα ἀποκέντρωσης. Ἀντίστοιχα, προτάσεις καί στρατηγικές γιά τήν ἀνακατανομή δραστηριοτήτων στό χῶρο θά εἶναι μακροπρόθεσμα χωρίς ἀποτέλεσμα, ἂν ἀγνοοῦν τήν ἄμεση ἐξάρτηση τοῦ κεντρικοῦ πυρήνα ἀπό τίς δομές τῆς ἐξουσίας.

Φθάνουμε ἔτσι πίσω στό σημεῖο ἀφετηρίας τῆς μελέτης αὐτῆς. Ἂν ἡ πόλη εἶναι μιά πρωτογενής μορφή κοινωνικῆς ὀργάνωσης στό χῶρο καί τοῦ χώρου, τότε *μόνο* ἡ ἀναδιοργάνωση τῶν κοινωνικῶν σχέσεων δημιουργεῖ ἐναλλακτικές ἀστικές δομές. Μέ τή θεώρηση τῶν κοινωνικῶν σχέσεων μέσα ἀπό τό πρίσμα τῆς θεωρίας τῶν ἀνταγωνισμῶν καί τῆς ἄνισης κατανομῆς τῆς ἐξουσίας, ἡ ἔννοια τῆς κεντρικότητας στή δομή τῆς πόλης ἀποτελεῖ θέμα καί πρόβλημα τῆς πολιτικῆς θεωρίας καί πράξης, ἐπαναστατικῆς ἤ μή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Alonso, William, *Location and Land Use*, Cambridge, Mass., 1964.

Berry, Brian and Pred, Allen, *Central Place Studies*, Philadelphia, 1961.

Boyce, Ronald, «Myth Versus Reality in Urban Planning», *Land Economics*, vol. 39:3, August 1963.

Collins, Randall, «A Comparative Approach to Political Sociology», in: Bendix, R. et al. (eds.), *State and Society*, New York, 1968.

Collins, Randall, «Reassessments of Sociological History: The Empirical Validity of the Conflict Tradition», *Theory and Society*, vol. 1, 1974, pp. 147-178.

Dahrendorf, Ralf, *Class and Class Conflict in Industrial Society*, Stanford, 1959.

Garner, B. J., «Models of Urban Geography and Settlement Location», in: Chorley and Haggett (eds.), *Models in Geography*, London, 1967.

Harris, Chauncy and Ullman, Edward, «The Nature of Cities», *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 242, 1945.

Jouvenel, Bertrand de, *Sovereignty: An Inquiry into the Political Good*, Chicago, 1955

Kain, J. F., «The Journey-to-work as a Determinant of Residential Location», *Regional Science Association Proceedings*, vol. 9, 1962.

Los Angeles City Planning Department, *Centropolis: The Plan for Central City Los Angeles*, Los Angeles, 1964.

Losch, A., *The Economics of Location*, New Haven, 1954.

Lynch, Kevin, «The Form of Cities», *Scientific American*, vol. 190:4, 1954.

Marx, Karl, *Early Writings*, Trans. T.B. Bottomore, London, 1963.

Marx, Karl, *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*, New York, International Publishers, 1963.

Marx, Karl and Engels, Friedrich, *The German Ideology*, Revised English trans., London, 1965.

Muth, Richard, *Cities and Housing*, Chicago, 1969.

Park, Robert, Burgess, E.W. and McKenzie, R.D., *The City*, Chicago, 1925.

Russell, Bertrand, *Power*, New York, 1938.

Webber, M.M., «Urban Place and Non-place Urban Realm», in: Webber et al., *Explorations into Urban Structure*, Philadelphia, 1963.

Weber, Max, *The Theory of Social and Economic Organization*, Trans. Talcott Parsons, New York, 1947.

Weber, Max, *Economy and Society*, New York, Bedminster Press, 1968, Intro. by G. Roth.